

Neuvostoliitto ja EEC – vihamiehistä yhteistyökumppaneiksi

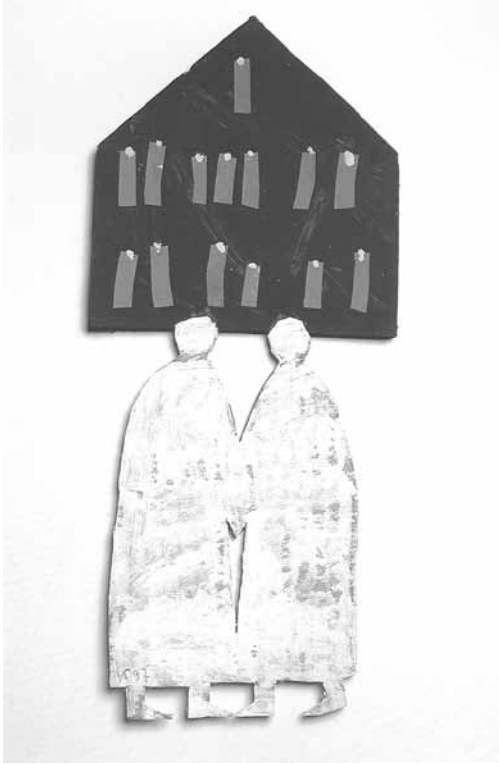
S u v i K a n s i k a s

Neuvostoliiton 1980-luvun puolivälissä aloittama talouden uudistaminen ja siihen liittynyt uusi ulkopoliittinen ajattelu on nähty pyrkimyksenä integroitua sekä poliittisesti että taloudellisesti uudelleen länteen. Tavoitteena ei ollut vain pyrkimys lisätä yhteistyötä lännen kanssa vaan tulla osaksi kansainvälistä yhteisöä. Edellytyksenä integroitumiselle oli toisaalta Neuvostoliiton talouden ja ulkomaankaupan vapauttaminen sekä toisaalta luopuminen luokkataisteluun perustuneesta ulkopoliittisesta doktriinista, ”eristäytyneis-vihamielisestä” maailmankuvasta. (English 2000; Hanson 2003.)

Tämän artikkelin keskeinen tavoite on analysoida sitä kehitysprosessia, jonka kautta Neuvostoliiton johto ymmärsi, ettei se voi toimia eristyksissä lännestä. Ymmärryksen taustalla oli sekä materiaalisia että aatteellisia tekijöitä. Neuvostoliiton taloutta oli maan historian aikana yritetty useasti reformoida. Pyrkimyksenä oli ollut siirtyminen resursseja tuhlaavasta eksteniivisestä kasvumallista teknologista kehitystä ja työn tehokkuutta lisäävään intensiiviseen kasvumalliin. Viimeistään 1960-luvulta alkaen Neuvostoliitossa ymmärrettiin tarve lisätä taloudellista yhteistyötä kapitalististen maiden kanssa, mistä osoituksena oli nopeasti kasvanut itä-länsikauppa. (Hanson 2003, 60–63; 80–87.)

Yhteistyön ja lisääntyneiden kansainvälisten kontaktien avulla neuvostoasiantuntijoiden analyysit kansainvälisistä suhteista moninaistuivat ja muuttuivat realistisemmiksi. Heillä oli myös aiempaa paremmat mahdollisuudet tulla kuulluiksi puoluejohdossa. Nikita Hruštšovin ja Leonid Brežnevin kausilla 1960- ja 1970-luvuilla tieteellisissä instituuteissa käynnistynyt kansainvälisiä suhteita koskenut uudelleenarviointi oli pohjustamassa ulkopoliittisen suunnan muutosta Gorbatšovin kaudella. (English 2000; Adomeit 1979.)

Artikkelissa analysoidaan Neuvostoliiton suhtautumista Länsi-Euroopan integraatioprosessiin, jonka konkreettisena ilmentymänä oli vuonna 1957 perustettu Euroopan Talousyhteisö, EEC¹. Keskeisenä kysymyksenä on se, miten EEC muuttui Neuvostoliiton näkökulmasta uhkakuvasta ja vihollisesta potentiaaliseksi yhteistyökumppaniksi. EEC:n ja Neuvostoliiton välillä käydyt neuvottelut, jotka aloitettiin Brežnevin kaudella 1970-luvulla ja joissa saatiin ensimmäinen saavutus Gorbatšovin aikana, kuvastavat merkittävää muutosta Neuvostoliiton ulkopoliitiikan tavoitteissa ja tekniikassa. Analysoimalla suhteen kehitystä voidaan hahmottaa sitä, miten Neuvostoliiton näkemys yhteistyöstä lännen kanssa vuosikymmenten aikana asteittain muuttui. Tämän muutoksen ymmärtämiseksi on selvitettävä myös Neuvostoliiton ulkopoliitiikkaa ohjanneen ja selittäneen ideologian, marxilais-leniniläisen teorian, muuttumista. Tarkastelunäkökulmana artikkelissa on siten materiaalistien tekijöiden lisäksi myös aatteiden ja maailmankuvan muutos sekä niiden vaikutus poliittiseen päätöksentekoon.

Igor Ganikovski: Pari, 1997.

Neuvostoliiton ja EEC:n välisten suhteiden kehitykseen läheisesti liittyviä prosesseja olivat Neuvostoliiton taloudellinen kehitys ja sen ulkomaankaupan kasvu. Tätä kehitystä tarkasteltaessa ei voida erottaa taloutta politiikasta, saati sisäpolitiikkaa kansainvälisistä suhteista. Myös kylmän sodan blokkipolitiikka kietoutui tiiviisti Neuvostoliiton ja EEC:n väliin suhteisiin. Neuvostoliitto pyrki toisen maailmansodan jälkeen luomaan oman, kapitalismille rinnakkaisen sosialistisen talousjärjestelmänsä. Se sai konkreettisen muotonsa vuonna 1949 perustetussa Keskinäisen taloudellisen avun neuvostossa, SEV:ssä (*Sovet Ekonomitšeskoi Vzaimopomoštši*). Neuvostoliitolle SEV-yhteistyön vahvistaminen oli poliittinen päämäärä; tarkoituksena oli kääntää Itä-Euroopan sosialistisen maiden kauppasuhteet lännestä itään. Neuvostoliitto pyrki kylmän sodan aikana useaan otteeseen luomaan SEV:lle ylikansallisen päätöksentekojärjestelmän ja yhteisen kauppapolitiikan EEC:tä vastaan. Neuvostoliitto ei kuitenkaan ollut

saneluasemassa pienempiin SEV-maihin nähden eikä täysin onnistunut kontrolloimaan niiden kauppasuhteita länteen. Neuvostoliiton tai SEV:n ja EEC:n välillä ei ollut solmittu diplomaattisuhteita. Kuitenkin 1960-luvulta alkaen nämä idän ja lännen integraatioprosessit ja -järjestöt lähestyivät toisiaan lisääntyneen kaupan myötä. Suhteiden kehitys johti vuonna 1975 järjestöt saman neuvottelupöydän ääreen keskustelemaan järjestöjen välisestä kauppasopimuksesta ja diplomaattisesta tunnustamisesta. Suhteiden järjestämisessä viralliselle pohjalle ei päästy kuitenkaan tämän pidemmälle ennen 1980-luvun loppupuolta, jolloin järjestöjen välillä allekirjoitettiin yhteistyösopimus. (Grzybowski 1990.)

Neuvostoliiton näkemys länsi-integraatiosta muuttui asteittain vuosikymmenten aikana. Muutoksia tapahtui nyansseissa ja painotuksissa, ilman suurta murrosta. Merkittävä vaihe sekä ideologian että Neuvostoliiton EEC-suhteen kehityksessä oli 1970-luvun liennytykskausi, jolloin Neuvostoliitto otti ensimmäiset askeleet suhteiden virallistamiseksi kohti diplomaattista tunnustusta. Brežnevin kaudella luotujen uusien kansainvälisten suhteiden käytäntöjen sekä niitä koskevien uudelleenarvioiden merkitys ja vaikutus näkyivät keskeisesti Gorbatšovin uudistuspolitiikassa. Aikakausten väliltä löytyy myös vahva institutionaalinen linkki: liennytykskauden alussa uudenlaista ulkopoliittista ajattelua luomassa olleiden keskeisten kansainvälisiä suhteita tutkineiden instituuttien, kuten Kansainvälisten suhteiden ja maailman talouden instituutin, IMEMO:n, sekä Maailman sosialistisen talousjärjestelmän instituutin, IEMSS:n, johtajat nousivat perestroikan aikana Gorbatšovin keskeisiksi neuvonantajiksi. (Hanson 2003, 168–169; 214–216; English 2000.)

Neuvostoliiton kansainvälisten suhteiden asiantuntijat tarjosivat poliittiselle johdolle analyysejä EEC:n integraatiosta ja siten uusia tapoja tarkastella läntistä kehitystä ja Neuvostoliiton asemaa muuttuvassa maailmassa. Lisääntynyt yhteistyö johti osaltaan suurempaan ymmärrykseen kapitalismista järjestelmänä ja

sen taloudellisten mekanismien toiminnasta. Tutkijoiden tarjoamat analyysit auttoivat neuvostojohtoa tekemään ulkopoliitikasta vaikuttavampaa, vaikka eivät muuttaneetkaan sen perusluonnetta. Ne toimivat sekä Neuvostoliiton strategian että taktiikan muodostuksessa. Tutkijat tarjosivat maan johdolle perusteluita sille, miksei Neuvostoliiton tullut tunnustaa EEC:tä diplomaattisesti. Toisaalta he auttoivat neuvostojohtajia ymmärtämään paremmin maailman voimatasapainoa – sekä EEC:n sisällä että kolmen kapitalistisen voimaketuksen, EEC:n, USA:n ja Japanin, välillä. Niiden pohjalta Neuvostoliiton johto teki periaatepäätöksiä muun muassa siitä, kannattaako sen tukea EEC:n kehitystä ja etenkin siitä, miten maa voisi itse päästä osalliseksi järjestön taloudellisesta kehityksestä. (Adomeit 1979, 1–3; English 2000.) Akateemisella tutkimuksella oli siten vaikutusta Neuvostoliiton ulkopoliitikkaan. Tätä vaikutusta on mahdollista tutkia tarkastelemalla sitä, millä tavoin tutkijoiden tekemät analyysit siirtyivät NKP:n poliittisiin päätöksiin ja maan johdon kielenkäyttöön.

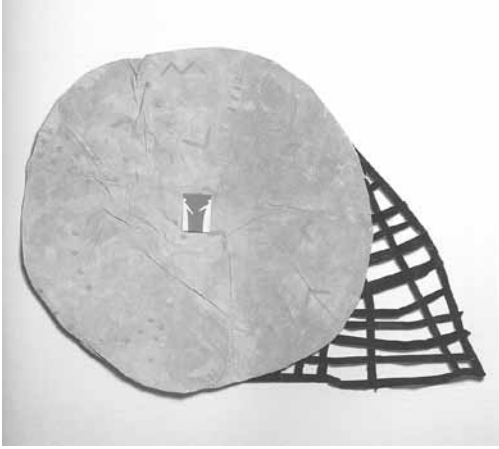
Aikaisemmassa tutkimuksessa on korostettu, että Gorbatšovin toteuttaman uudistuspolitiikan taustalla oli pitkä historiallinen kokemus ja ymmärrys. Esimerkiksi vuoden 1987 valtion yrityksiä koskeva laki, jonka tarkoituksena oli antaa yrityksille enemmän toimivaltaa omassa taloudenhoidossaan, oli itse asiassa uusinta vuonna 1965 käynnistetystä Kosyginin reformista. (Hanson 2003, 196–197.) Gorbatšovin ajan uuden ulkopoliittisen ajattelun syntyhistoria on puolestaan nähty jo 1950-luvun lopulla alkaneessa destalinisaatioprosessissa. Uudistus- ja länsimielisten tutkijoiden näkemykset muodostuivat osaksi Gorbatšovin maailmankuvaa pian tämän noustua valtaan. Näiden ”*meždunarodnikkien*” avulla ja tukemana Gorbatšov käänsi maansa ulkopoliitikan kohti yhteistyötä lännen kanssa. (English 2000.) Materiaalisia tekijöitä korostaneet tutkijat ovat nähneet kylmän sodan päätymisen johtuneen Neuvostoliiton taloudellisesta heikkoudesta. Heidän mukaansa uusi ajattelu syntyi tarpeesta löytää keinoja talouskasvun

ja -reformien turvaamiseksi, eli materiaaliset tekijät olivat edellytyksenä ideoiden ja ideologian muutokselle. Uudistajien vaikutus ulkopoliitikkaan on ymmärrettävä vain tämän tarpeen sanelemana. (Brooks&Wohlforth, 2000/2001.) Aikaisempi tutkimus ei kuitenkaan ole analysoinut materiaalistien ja aatteellisten tekijöiden vuorovaikutussuhdetta Neuvostoliiton poliittisessa päätöksenteossa. Tässä artikkelissa osoitetaan, että molemmat tekijät olivat merkittävässä roolissa vaikuttamassa Neuvostoliiton EEC-politiikan muutoksessa 1950-luvulta 1980-luvulle.

Neuvostoliiton EEC-politiikan perusteet

Toisen maailmansodan jälkeen Neuvostoliitto ei enää ollut ainoa sosialistinen valtio; siitä tuli sosialistisen leirin johtaja. Sen johdolla vuonna 1949 perustettu SEV oli yritys institutionalisoida taloudellista yhteistyötä alueelliselta pohjalta. Yhteistyöllä oli myös poliittinen tavoite: se auttoi Neuvostoliittoa pyrkimyksessä pitää sosialistista leiriä kurissa ja estää pienempien SEV-maiden itsenäiset kontaktit länteen. SEV oli vastine vuonna 1948 muodostetulle, Marshall-apua saaneiden valtioiden järjestölle, OEEC:lle, johon osallistumisen Neuvostoliitto esti sosialistisilta mailta. (Grzybowski 1990.)

Euroopan blokkikehitys ja Länsi-Euroopan taloudellinen integraatio siirtyivät uuteen vaiheeseen vuoden 1957 maaliskuussa, kun kuusi Länsi-Euroopan maata allekirjoitti Rooman sopimuksen, jolla EEC perustettiin. Neuvostoliitto vastusti järjestön perustamista ja piti sitä itseään vastaan suunnattuna diskriminoivana talousjärjestönä eikä tunnustanut sen kansainvälisoikeudellista asemaa. Teoreettinen keskustelu Länsi-Euroopan integraatiosta käynnistyi Neuvostoliitossa samana vuonna, ja sitä käytiin konferensseissa ja julkaisuissa, tutkimuskeskuksissa ja -instituuteissa. Vuonna 1957 IMEMO:n lehdessä julkaistiin virallinen näkemys Neuvostoliiton suhtautumisesta EEC:hen, ”17 teesiä”. Uuden impulssin sekä länsi-integraation

Igor Ganikovski: *Pari ja kalaverkko*, 1997.

analysoinnille että SEV:n omalle kehitykselle antoi 1960-luvun alussa käynnistynyt EEC:n laajentumisyritys Ison-Britannian, Tanskan ja Itävallan lähettäessä Brysseliin jäsenhakemuksensa. Elokuussa 1962 *Pravdassa* julkaistiin uusi EEC:n integraation luonnetta analysoiva artikkeli, "Teesit Länsi-Euroopan imperialistisesta integraatiosta." Julkaisujankokhta liittyi toisaalta EEC:n taloudellisiin saavutuksiin sekä Neuvostoliiton omiin samaan aikaan kehittyneisiin talousongelmiin. Lisäksi maailmanpoliittinen tilanne oli kiristynyt Kuuban ja Berliinin kriisien myötä. Näiden syiden johdosta teeseissä korostettiin EEC:n aggressiivista ja poliittista luonnetta. (Binns 1978, 245–256.)

Vuoden 1957 ”17 teesiä” ja vuoden 1962 ”32 teesiä” olivat taktisessa mielessä jyrkkiä, sillä molemmissa artikkeleissa EEC tuomittiin Neuvostoliiton vastaisena aggressiivisena ja taantumuksellisenä järjestönä, jonka tavoitteena oli vahvistaa Naton sotilaallis-taloudellista pohjaa. Teesien tarkoituksena oli osoittaa sosialististen maiden keskinäisen kansainvälisen yhteistyön paremmuus EEC:n ajamaan ylikansallisuuteen tähtäävän integraation nähden. Vuoden 1957 ja vuoden 1962 teesien välillä ei tehty revisiota, vaan jälkimmäisessä artikkelissa täydennettiin 1957 tehtyjä varovaisia analyysejä. Neuvostoliiton näkemyksenä oli, että ”Yhteismarkkinat” lisää kilpailua ja ristiriitoja sen jäsenvaltioiden kesken sekä sen ja muiden kilpailevien voi-

makeskusten kuten USA:n ja Japanin välillä. Teesit puolustivat Leninin näkemystä siitä, että kapitalististen maiden luoma organisaatio oli vain väliaikainen, vaikkei sen nopeaa hajoamista ennustettukaan. Kirjoittajat olivat liian varovaisia ottamaan tähän kantaa. (Binns 1978, 245–256.)

Teesit eivät täyttäneet marxilais-leniniläisen tieteellisen teorian kriteereitä; niissä ei onnistuttu selittämään Länsi-Euroopan integraatioprosessia tai ennustamaan sen kehitystä. Siten ne eivät auttaneet neuvostojohtoa EEC:n vastaisen strategian luomisessa. Teeseistä kuvastuu neuvostoanalyttikkojen vaikeus yhdistää Leninin perintö eli teoria imperialismista ja käytäntö eli EEC:n perustaminen ja kehitys. Vuoden 1957 artikkelissa luovuttiin Leninin teesistä imperialistien välisten sotien väijäämättömyydestä ja se vaihdettiin teesiin ristiriitojen lisääntymisestä. EEC:n aggressio oli teesien mukaan suunnattu sosialismia vastaan eikä toisia imperialisteja vastaan kuten Lenin esitti. Vastoin Leninin esittämää käsitystä kapitalistimaiden aggressiivisuudesta huomattiin, että myös ne tavoittelivat kansainvälistä työnjakoa ja kansojen välistä yhteistyötä. Neuvostonäkemyksen mukaan integraatio ei kuitenkaan tulisi muuttamaan kapitalismin luonnetta. Vuoden 1957 teeseissä korostettiin, että EEC:n kehittyminen USA:sta riippumattomaksi voimakseksi oli illuusio, sillä Nato-kytköksensä ja raaka-aineriippuvaisuutensa vuoksi Länsi-Eurooppa ei kykenisi pääsemään irti USA:n poliittisesta ohjailusta. (Binns 1978, 245–252.)

Vuoden 1962 teeseissä Neuvostoliitto tunnusti, että imperialistit olivat onnistuneet ristiriidoistaan huolimatta koordinoimaan taloudellista yhteistyötään. Teeseissä ei yritetty mitätöidä EEC:n korkeita kasvulukuja ja yleistä vaurautta. Teesien mukaan kehitys ei kuitenkaan olisi pysyvää, mistä oli osoituksena EEC:n hidastunut kasvuvauhti vuosina 1961–1962. Kapitalistimaat eivät kykenisi poistamaan keskinäisten ristiriitojensa syitä. Eftan perustaminen vuonna 1960 oli aluksi näyttänyt toteen tämän ennusteen. Vuonna 1962 alkaneet EEC:n laajentumisneuvottelut muutti-

vat tilanteen. Vuoden 1962 teeseissä yritettiin sen vuoksi todistaa, että Ranskan ja Saksan välillä oli erimielisyyttä EEC:n tulevasta kehityksestä ja että USA yrittää puuttua integraatiokehitykseen painostamalla Efta-maita liittymään EEC:hen. Vuonna 1962 tunnustettiin jopa mahdolliseksi, että EEC voisi tulevaisuudessa kehittyä yhdeksi voimakseksi USA:n rinnalle. Neuvostoanalytikot saivat pian lyhyen hengähdystauon, kun EEC ei vuosikymmenen alussa laajentunutkaan. Järjestön sisäiset ristiriidat antoivat puolestaan aseita EEC-vastaiselle propagandalle. (Binns 1978, 252–256.)

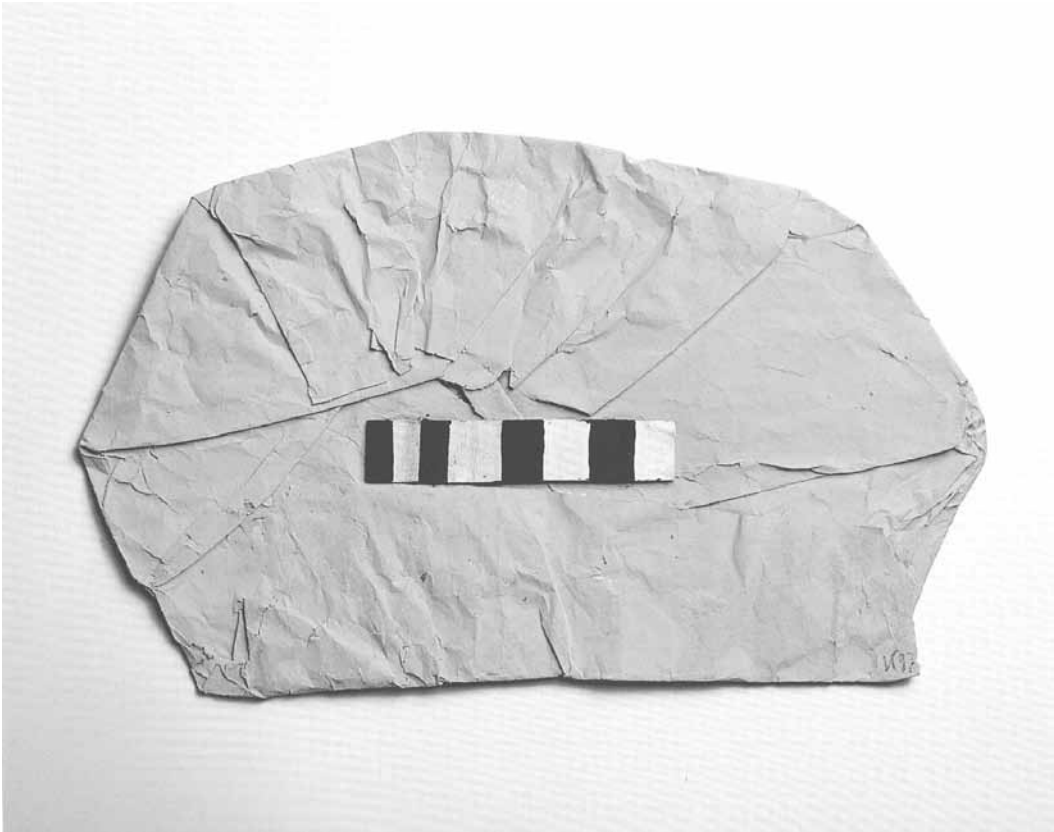
Idän ja lännen yhteistyö kasvaa

1960-luvun kaksi keskeistä prosessia oli EEC:n ja SEV:n keskittyminen omaan taloudelliseen kehitykseensä ja omiin integraatioprosesseihinsa sekä toisaalta niiden jäsenmaiden lisääntynyt keskinäinen yhteistyö itä-länsikaupan kasvun myötä. Nämä prosessit olivat kytköksissä toisiinsa, sillä 1960-luvun kuluessa SEV-maissa alettiin huomata, että niiden omat yhteistyömuodot eivät ratkaisseet teknologisen modernisaation ongelmaa vaan ne tarvitsivat läntistä tuontia ja luottoja. 1960-luvun loppua kohti kauppavirrat ja yhteydet Euroopan eri puolten välillä kasvoivat. (Cutler 1987, 259.)

Tehostaakseen SEV:n taloudellista kehitystä sekä korostaakseen omaa asemaansa järjestön johdossa Neuvostoliitto ehdotti vuonna 1962 järjestölle ylikansallista suunnitteluelintä, jolla olisi valtuudet tehdä kaikkia jäsenmaita sitovia päätöksiä. Pienet SEV-maat kuitenkin vastustivat esitystä ja onnistuivat estämään järjestön uudelleenorganisoinnin. Vastustuksen syynä oli periaatekysymys itsemääräämisoikeudesta: SEV-maat Romanian johdolla halusivat estää Neuvostoliittoa saamasta suuremman kontrollin niiden päätöksenteosta. (Lavigne 1974, 329–331.) Nikita Hruštšovin aloite SEV-yhteistyön kehittämiseksi, kuten muutkin hänen reforminsa, jäivät kesken, kun hänet lokakuussa 1964 syrjäytettiin Neuvostoliiton johdosta.

Uudet johtajat Leonid Brežnev ja Aleksei Kosygin kumosivat edeltäjänsä huimapäisimmät uudistukset, mutta tunnustivat kuitenkin talouden reformointitarpeen. Yksi ensimmäisiä uuden johdon aloittamia projekteja oli syyskuussa 1965 esitelty talousreformi. Reformin keskeinen tavoite oli vähentää taloudellisen päätöksenteon keskittymistä keskusjohdolle, ja sen avulla saatiinkin alkuvuosina luotua talouskasvua. 1960-luvun kuluessa, ja viimeistään 1970-luvulle tultaessa, uuden järjestelmän saavutukset vähenivät, eikä sen avulla saavutettu kestävä talouskasvua. Osasyynä tähän oli se, että reformi ei ollut loppuun asti suunniteltu, vaan sen toimeenpanemisesta aiheutui sekasortoa ja epävarmuutta. Suurempi syy reformien epäonnistumiseen oli se, että niitä ei toteutettu suunnitellussa muodossa; poliittiset päätöksentekijät ja suunnitteluviranomaiset olivat haluttomia luopumaan kontrollistaan. He myös huomasivat vaaran, jonka talousreformi loi koko sosialistiselle järjestelmälle. Suunnitelmatalouksissa valtion talous ei toiminut irrallaan poliittisesta päätöksentekokoneistosta, joten talouden reformointi olisi vaatinut myös poliittisen järjestelmän uudistamista. (Hanson 2003, 101–108.) Tällaista päätöstä ei Brežnevin kauden konservatiivinen johto pystynyt tekemään.

Samaan aikaan kun Kosyginin reformien merkitys väheni, toinen taloudellisen elämän osa-alue, ulkomaankauppa, kasvatti merkitystään. Neuvostoliiton ja muiden SEV-maiden kauppa läntisten teollisuusmaiden kanssa kasvoi 1960-luvulla voimakkaasti viennin vuosittaisen kasvuvauhdin ollessa noin 9 %, ja tuonnin yli 6 %. Tämän kaupan osuus koko maailmankaupasta oli kuitenkin pieni, vain noin 2-3 %. Syyt kaupan volyymin pienuuteen ja sen kasvun esteisiin olivat sekä institutionaalisia että taloudellisia kuin myös poliittisia. Teollisuusmaat eivät myöntäneet sosialistisille maille suosituimmuusasemaa kaupassa vaan asettivat tulleja ja kiintiöitä. Neuvostoliitto ei tunnustanut näiden laillisuutta siinä muodossa kuin niitä toimeenpantiin esimerkiksi alueellisessa integraatiossa: vapaakauppa-aluei-

Igor Ganikovski: Rytmi, 1997.

den ja tulliliittojen toiminnassa. (Hanson 2003, 119–124; Lavigne 1974, 341–345.)

Sosialististen maiden valtion ulkomaankaupan monopoli vähensi niiden houkuttelevuutta kauppakumppaneina lännen silmissä. Suurempi institutionaalinen ongelma oli kuitenkin se, että tuonti sidottiin pitkän aikavälin suunnitelmiin ja vienti suunniteltiin tuontitarpeen perusteella. Itä-länsikauppa oli pikemminkin vaihtokauppaa, eikä siinä syntynyt vapaiden markkinoiden kaltaista kysyntään ja tarjontaan perustuvaa kaupankäyntiä. Sosialistiset maat myös tukeutuivat niin vähän kuin mahdollista ulkomaankaupaan. Taloudellinen ongelma itä-länsikaupassa muodostui kaupan rakenteesta. Sosialistiset maat olivat raaka-aineiden ja elintarvikkeiden viejiä; nämä tuotteet muodostivat viennin volyyymistä yli puolet. Tätä vientiä ei pystytty kuitenkaan rajattomasti kasvattamaan, vaan viennin rakennetta olisi pitänyt muuttaa teollisuus- ja kulutus-

tavarateollisuusviennin lisäämiseksi. Muutos oli vaikea, sillä toisaalta länsi oli asettanut tariffeja ja kiintiöitä, ja toisaalta sosialistisilla mailla oli vaikeuksia täyttää lännen laatukriteerejä. Neuvostoliitto oli kuitenkin pienempiä SEV-maita omavaraistempi ja siten riippumattomampi maailmankaupasta. Sen oli mahdollista keskittyä raaka-ainevientiin, johon länsi ei ulottanut tuontirajoitteita tai tulleja. Siten nämä vaikeudet eivät olleet sille yhtä merkittäviä kuin muille SEV-maille. (Hanson 2003, 119–124; Lavigne 1974, 341–348.)

Järjestöt analysoivat toisiaan

1960-luvun lopulla sekä EEC että Neuvostoliitto alkoivat kiinnittää uudenlaista huomiota toistensa toimintaan osana itä-länsisuhteiden kehitystä. Samaan aikaan molempien järjestöjen sisäiset integraatioprosessit kehittyivät uuteen vaihee-

seen. Haagin konferenssissa joulukuussa 1969 EEC päätti järjestön laajentamisesta ja uuden poliittisen konsultaatiokehityksen muodostamisesta. Sosialististen maiden vuonna 1969 tekemä ehdotus Euroopan turvallisuuskonferenssista loi EEC:lle uuden tarpeen tutkia itä-länsisuhteita, sillä ehdotus piti sisällään poliittisen agendan lisäksi myös yhteistyön kulttuurin, talouden ja teknologiaan aloilla. (Yamamoto 2007, 76–77.)

Lisääntynyt itä-länsikauppa sekä SEV-maiden kontaktit Länsi-Eurooppaan saivat Neuvostoliiton pelkäämään lännen vetovoiman uhkaavan leirinsä yhtenäisyyttä. Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen yhtäältä kiinnostus kehittää SEV:n sisäistä integraatiota ja toisaalta tarve laatia tarkempia analyysejä länsi-integraatiosta kasvoivat. (Cutler 1987, 259–260.) Kansainvälisiä suhteita ja kapitalistista taloutta tutkinut IMEMO sai vuonna 1968 tehtäväkseen keskittyä entistä laajemmin EEC:n integraation analysointiin. Tämä johtui tarpeesta ymmärtää paremmin, miten EEC toimi, sekä havainnosta, että lisääntynyt itä-länsikaupan kehitys johti sosialistisen järjestelmän suurempaan riippuvuuteen läntisestä järjestelmästä. (IMEMO:n päätös 13.11.1968.) Myös sosialistista talousjärjestelmää tutkinut IEMSS laajensi tutkimuskohdettaan kattamaan molempien järjestöjen kehityksen ja niiden väliset suhteet. Se lähetti poliittisille päätöksentekijöille analyysejä, jotka sisälsivät suosituksia Neuvostoliiton ja SEV:n taktiikaksi ja strategiaksi tässä kehityksessä. (IEMSS:n raportit.) Sen lisäksi, että näiden avulla yritettiin ymmärtää EEC:n kehitystä, ne olivat avuksi myös suunniteltaessa SEV:n omaa yhteistyötä.

Neuvostoliiton näkemykset kansainvälisestä politiikasta ja etenkin ”kansainvälisestä imperia- lismista” olivat uudelleenarvioinnin kohteena, sekä merkittävän muutoksen edessä. Tähän vaikutti etenkin EEC:n integraatioprosessin eteneminen. Järjestö oli onnistunut sekä laajentumisessaan että ulkopoliittikkansa koordinoimis- sa. 1960-luvun puolivälistä lähtien neuvostotutkimuksissa EEC:tä alettiin pitää aiemmista yhteistyömuodoista laadullisesti poikkeavana. Tällöin tunnustettiin, että EEC oli enemmän kuin

osiensa summa. Samassa yhteydessä arvioitiin USA:n menettäneen johtoasemansa länsileiris- sä Japanin ja EEC:n noustessa sen haastajiksi; kehitys, jota oli pidetty mahdollisena jo vuoden 1962 teeseissä. (Cutler 1987, 260–261; Adomeit 1979, 3–4; 10.) 1960-luvun lopulta alkaen SEV:n sisällä tehtiin realistisempaa ja kehittyneempää analyysejä molempien järjestöjen toiminnasta. Tällöin kysymykseksi nousi se, miten EEC:n integraatioprosessi liittyi SEV:n omaan kehityk- seen. Integraatio-termillä oli tähän asti tarkoitettu nimenomaan kapitalististen maiden keskinäistä ylikansallista yhteistyötä, kun taas sosialististen maiden osalta puhuttiin edelleen kansainvälisestä yhteistyöstä. Vuonna 1965 Prahassa järjestetyssä konferenssissa ehdotettiin, että sekä kapitalisti- seen että sosialistiseen integraatioon käytettäisiin samanlaisia teoreettisia malleja, sillä molemmat prosessit loivat taloudellista kansainvälistymistä. Ehdotusta ei hyväksytty vielä tässä vaiheessa, mutta vuonna 1968 termi sosialistinen integraa- tio ilmestyi neuvostotutkijoiden sanavarastoon, ensimmäisen kerran IEMSS:n johtaja Sorokinin artikkelissa *Talousintegraation ongelmista sosi- alistisissa maissa*. (Lavigne 1974, 330.)

EEC:n tekemisissä analyyseissä havaittiin jo vuonna 1970, että Neuvostoliiton politiikka ja asenne järjestöön olivat muuttumassa, vaikkei varmaa käsitystä vielä tässä vaiheessa pystytty muodostamaan. Nähtiin, että neuvostomedia oli edelleen vihamielinen, mutta maan hallitus pidättäytyi kannanotoissaan arvostelemasta EEC:tä. Myös neuvostojohdon kannoissa oli löydettävissä jakolinjoja. Samaan aikaan arvi- oitiin myös, että Neuvostoliiton tavoitteena oli hidastaa EEC:n integraatiokehitystä. Siten EEC:n asenne oli tässä vaiheessa hyvin puolustusel- linen. (Yamamoto 2007, 77.)

Itä-länsi suhteiden kehitykselle ja SEV-mai- den kaupan lisäämiselle EEC:n kanssa kehittyi vuosikymmenen vaihteessa uusi ongelma. Rooman sopimuksessa hyväksytyn päätöksen mukaan EEC alkoi tammikuun 1970 alusta lähtien koordinoida yhteistä kauppapolitiikkaa. Toistaiseksi kukin EEC-jäsenmaa oli saanut hoitaa kauppasuhteensa kolmansien maiden

kanssa itsenäisesti. Vuoden 1973 alusta lähtien EEC-jäsenvaltiot siirtäisivät oikeuden neuvotella kauppasopimuksia EEC:n komissiolle, ja vuoden 1974 loppuun mennessä SEV-maiden kahdenväliset kauppasopimukset EEC-jäsenvaltioiden kanssa umpeutuisivat. Tästä ymmärrettiin koituvan käytännön ongelmia SEV-maille, sillä niillä ei ollut virallisia suhteita EEC:n komissioon. Omavaraisemmalle Neuvostoliitolle EEC:n yhteinen kauppapolitiikka oli pienempi taloudellinen uhka kuin muille SEV-maille. Sille päätös oli enemmänkin poliittinen ongelma, sillä EEC oli Itä-Euroopan SEV-maille houkutteleva kauppakumppani. (Yamamoto 2007, 78–79.) Neuvostoliiton piti siten miettiä taktiikka, jolla varmistettaisiin SEV-maille taloudelliset edut ilman, että ne joutuisivat luopumaan SEV:n virallisesta politiikasta olla tunnustamatta EEC.

Neuvostoliitto tekee avauksen

Vuoden 1971 aikana Neuvostoliiton johto otti kahteen otteeseen kantaa länsiyhteistyön kehittämisen puolesta. Tätä uutta politiikkaa oli pohjustamassa jo edellisellä vuosikymmenellä alkanut itä-länsikaupan kasvu, jonka myötä vahvistui sosialististen maiden tarve edes osittain integroida maailman talousjärjestelmään. Kesällä 1971 hyväksytyssä SEV:in taloudellisen integraation kokonaisohjelmassa oli selkeä viittaus yhteistyön kehittämiseksi markkinatalousmaiden kanssa. Ohjelman mukaan SEV:in jäsenmaat tulisivat jatkossa kehittämään taloudellisia ja tieteellisteknisiä suhteita kapitalistisiin teollisuusmaihin rauhanomaisen rinnakkaiselon, molemminpuolisen edun ja kansallisen itsemääräämisen periaatteiden mukaan. Ohjelman oli tarkoitus olla suuntaviiva SEV-integraation kehittämiseksi. Sen voidaan katsoa olleen myös osa suurempaa poliittista ja taloudellista ohjelmaa, jolla Neuvostoliitto yritti vahvistaa poliittista johtoasemaansa järjestön sisällä. (Grzybowski 1990, 285–6; Cutler 1987, 260.)

Kevään 1971 aikana Neuvostoliiton tiedeakatemian tutkijat yrittivät tarjota apuaan maan johdolle, joka oli muotoilemassa

EEC-politiikkaansa. Tammikuun alussa 1971 IMEMO:n johtaja Inozemtsev lähestyi NKP:n keskuskomiteaa pyynnöllä saada osallistua Genevessä järjestettävään Euroopan taloudellista yhteistyötä pohtivaan konferenssiin. Inozemtsev perusteli pyyntöään sillä, että näin Neuvostoliitto saisi mahdollisuuden epävirallisesti tarkentaa näkemystään aiheesta. Asialistalle otettaisiin mahdollisesti kysymys SEV:in ja EEC:n välisistä suhteista, joten konferenssi olisi hyvä väline kritisoida EEC:tä. (Inozemtsev keskuskomitealle 14.1.1971.) Tiedeakatemian varapresidentti Rumjantsev puolestaan lähetti pyynnön saada osallistua muiden SEV-maiden tutkijoiden kanssa EEC:n komissaarin Dahrendorfin perustamaan Eurooppalaisen tutkimuksen ja dokumentaation työryhmään. Työryhmän kautta neuvostotutkijat pääsisivät käsiksi komission laatimaan materiaaliin, joka auttaisi heitä analysoimaan järjestön ja sen eri organisaatioiden toimintamekanismia. (Rumjantsev keskuskomitealle 30.3.1971.) Puolueen keskuskomiteasta lähetettiin tiedeakatemiaan kielteiset vastaukset vasta kesällä. Rumjantsevin 8.7.1971 päivätyn vastauskirjeen perusteluna oli se, että Neuvostoliitolla ei vielä ollut yhteistä linjaa SEV-EEC-suhteessa. Inozemtseville lähetettiin 3.9.1971 vain vastaus, ettei osallistuminen ole tarkoituksenmukaista. (Keskuskomitea tiedeakatemialle.) Tässä vaiheessa neuvostojohdolla ei vielä ollut selvää kantaa siitä, miten järjestöjen välisiä suhteita tulisi kehittää. Lisäksi se ei ymmärtänyt hyötyä, joka yhteistyöstä informaation vaihdon muodossa olisi ollut saatavilla.

Neuvostoliiton pyrkimys yhteistyön lisäämiseksi EEC:n kanssa sai uuden vahvistuksen keväällä 1972: neuvostojohdo tunnutti ensimmäistä kertaa julkisesti EEC:n olemassaolon. Tämä tapahtui maaliskuussa Brežnevin Neuvostoliiton ammattiyhdistysliikkeen 15. kongressissa pitämässä puheessa. Puheessaan pääsihteeri korosti, ettei Neuvostoliitto ”suinkaan sivuuta Länsi-Euroopassa muodostunutta reaalista tilannetta eikä myöskään kapitalististen maiden sellaisen taloudellisen liittouman kuin ’yhteismarkkinain’

olemassaoloa”. (Yamamoto 2007, 76; sitaatti Brežnev 1973, 163.)

Kesällä 1972 IEMSS lähetti NKP:n keskuskomitealle raportin *SEV-maiden asemasta ja taktiikasta suhteessa Euroopan talousyhteisöön*, jossa linjattiin kaksi toimintavaihtoehtoa. Ensimmäinen vaihtoehto oli, että Neuvostoliitto jatkaisi linjallaan, eli ei lähestyisi EEC:tä suoraan vaan tekisi aloitteita, joihin EEC voisi tarttua. Tutkijoiden mukaan tällöin oli kuitenkin otettava huomioon, että mikäli EEC ristiriidoistaan huolimatta saisi syksyllä muodostettua yhteisen kantansa SEV:iin ja sen jäsenmaitiin, järjestön politiikkaan olisi entistä vaikeampi vaikuttaa. Olennaista tällä välin oli saada luotua SEV:lle yhteinen EEC-politiikka. Toinen tutkijoiden suosittama vaihtoehto oli, että Varsovan liiton konsultaatiokomissio tekisi pikaisesti päätöksen teknisten kontaktien luomisesta EEC:n kanssa. Mikäli neuvotteluyhteys avattaisiin, ei EEC enää voisi luoda suhteita yksittäisiin SEV-maitiin, vaan se joutuisi neuvottelemaan koko järjestön kanssa. Epävirallisen kanavan avulla Neuvostoliitto myös voisi lisätä mahdollisuuksiaan vaikuttaa EEC:n politiikkaan. (IEMSS keskuskomitealle 3.7.1972.)

EEC ei kuitenkaan tarttunut Brežnevin esittämään yhteistyötarjoukseen vaan piti sitä poliittisena manööverinä. Kesällä 1972 käymässä keskustelussa presidentti Kekkosen kanssa Brežnev totesi, että ”EEC:n vaikeneminen jossakin mielessä pakottaa tekemään johtopäätöksen [...] että me jatkamme periaatteellista kielteistä linjaamme EEC:tä vastaan samoin kuin tähän saakkakin. Me katsomme, että ei pidä kiirehtiä, ei pidä tehdä päätöksiä, sillä ennenaikaiset ratkaisut voivat olla ei vain vahingollisia vaan suorastaan vaarallisia.” (Brežnev Kekkoselle 19.8.1972.) Neuvostojohto päätyi siten seuraamaan IEMSS:n tutkijoiden ensimmäistä toimintaohjetta. Se teki uuden aloitteen joulukuussa 1972 Neuvostoliiton 50-vuotisjuhlassa. Puheessaan Brežnev ensimmäisen kerran ehdotti virallisten suhteiden perustamista EEC:n ja SEV:n välille. Hän asetti kysymyksen: ”[V]oidaanko löytää perusta jonkin muotoisille liikesuhteille Euroopassa olemassa

olevien valtioiden välisten kauppaja- ja talousjärjestöjen – SEV:n ja yhteismarkkinain – kesken”, ja vastasi kysymykseensä itse: ”Todennäköisesti voidaan”. (Yamamoto 2007, 81; Sitaatti Brežnev 1973, 206–207.)

Ennen tätä uutta aloitetta, marraskuussa 1972, EEC oli kuitenkin saanut tehtyä periaatepäätöksen SEV-politiikastaan: se oli kiinnostunut kehittämään kauppasuhteita ja yhteistyötä vain, jos ne sopivat yhteen sen sisäisten velvollisuuksien kanssa. Itäsuhteiden kehityksen ei saanut antaa haitata EEC:n omaa integraatiota. Lisäksi, kehitys ei saanut vahvistaa Neuvostoliiton asemaa SEV:in sisällä eikä edesauttaa järjestön integroitumista Neuvostoliiton haluamaan suuntaan. Siten myös EEC:n päämäärät ja politiikka SEV:iin olivat kiinni kylmän sodan suurvaltapoliitikassa. (Yamamoto 2007, 79–80.)

Nämä periaatteet johtivat kahteen johtopäätökseen. EEC:n näkökulmasta ideaali kehityssuunta oli saada solmittua sopimukset SEV-maiden kanssa bilateraalipohjalla. Suhteiden kehityksen edellytyksenä oli, että SEV tunnustaisi EEC:n komission ja jatkossa neuvotelisi kauppasopimukset sen kanssa. Toistaiseksi Neuvostoliiton tunnustamattomuuspolitiikka oli aiheuttanut vähän - jos ollenkaan - vaikeuksia EEC:n kehitykselle. Siten ei ollut syytä muuttaa politiikkaa tai tehdä myönnytyksiä. Toinen johtopäätös oli se, ettei EEC:n tulisi tehdä aloitetta järjestöjen välisen sopimuksen aikaansaamiseksi. EEC argumentoi kantaansa juridisilla perusteilla: järjestöjen rakenteessa, toimivallassa ja toiminnassa oli eroavaisuuksia. Ne eivät olleet kansainvälisen lain näkökulmasta samantasoiset EEC:n olleessa ylikansallinen toimielin SEV oli lähinnä hallitustenvälinen järjestö. SEV:llä ei ollut toimivaltaa luoda suhteita kolmansien osapuolten kanssa, ja siltä puuttui institutionaalinen vastine EEC:n komissiolle. Kaikkien SEV:n päätösten ja suositusten hyväksyminen tapahtui kunkin jäsenvaltion kansallisen lainsäädäntöprosessin mukaan, eikä SEV:llä ollut auktoriteettia vaatia jäsenvaltioita noudattamaan sopimuksia. Tämän lisäksi eroavaisuudet aiheuttivat sen, että EEC:lle ei koituisi suhteista taloudellista hyötyä.

Igor Ganikovski: *Talo ja tikkaat*, 1995.

SEV:llä ei ollut yhteistä kauppapolitiikkaa, eikä sen toimivalta koskenut jo voimassa olevia kahdenvälisiä suhteita. Lisäksi EEC:llä oli poliittisia epäilyjä. Se pelkäsi sopimuksen antavan väärän signaalin, että se haluaisi siirtyä pois bilateraalista kaupasta sosialististen maiden kanssa. Sopimuksen ajateltiin myös vahvistavan Neuvostoliiton asemaa ja hegemoniaa Itä-Euroopan maihin nähden ja Neuvostoliiton pyrkivän estämään niiden kaupalliset kontaktit länteen. (Yamamoto 2007, 80–81.) EEC:n tekemät periaatepäätökset todistivat IEMSS:n tutkijoiden raportissaan kesällä 1972 ennustamat poliittiset huolet aiheelliseksi. Uusilla aloitteilla Neuvostoliitto ei tulisi saavuttamaan tavoitteitaan, sillä EEC piti niitä vain taktiikkana.

Järjestöjen lähentyminen alkaa - ja pysähtyy

Keväällä 1973 Neuvostoliiton poliittinen johto tunnusti vihdoin tarpeen ottaa konkreettinen askel kohti EEC:tä. Alustuksessaan NKP:n keskuskomitean täysistunnossa huhtikuussa 1973 pääsihteeri Brežnev puhui länsikaupan lisäämisen välttämättömyydestä. Hän totesi, että ulkomaankauppasuhteiden kehittämisessä oli sekä taloudellinen että poliittinen puoli. Keskeisinä taloudellisinä syinä yhteistyön lisäämiselle hän mainitsi erikoistumisen tarpeen sekä mahdollisuuden nostaa kansan elintasoja kulutustavaratuonnilla. Hän myös totesi Neuvostoliiton tarvitsevan investointeja, laitteita ja tietotaitoa, joita oli tarjolla teollistuneessa lännessä. Merkittävä syy länsikaupan kasvuun oli se, ettei SEV-integraatio kehittynyt riittävän nopeasti. Integraation mahdollisuuksia ja liittolaismaiden tuotantopotentiaalia käytettiin liian vähän hyväksi. Poliittisena perusteluna Brežnev tunnusti, että mikäli SEV-maat eivät onnistu ratkaisemaan kansantaloudellisia ongelmiaan yhteistyöllä Neuvostoliiton kanssa, ne tulevat kääntymään kauppasuhteissaan lännen suuntaan. Tämän vuoksi Neuvostoliiton oli vahvistettava rooliaan SEV:n johtajana ja luotava järjestölle yhteinen EEC-politiikka. (Brežnev keskuskomitealle 1973.)

Tätä analyysia läntisten kauppasuhteiden välttämättömyydestä seurasi elokuussa 1973 ensimmäinen epävirallinen kontakti suhteiden virallistamiseksi järjestöjen välillä. SEV:n pääsihteeri Nikolai Fadejev lähestyi EEC:n ministerineuvoston puheenjohtajamaa Tanskaa ehdotuksella aloittaa kontaktit yhteistyön kehittämiseksi. EEC vaati ehdotuksen uudistamista virallista kautta, EEC:n komissiolle. Lopulta SEV taipui vaatimukseen, ja syyskuussa 1974 Fadejev lähetti kirjeen suoraan komission puheenjohtaja Ortolille. Kirjeessä hän esitti SEV:n olevan valmis kontakteihin ja lisäksi kutsui puheenjohtajan Moskovaan keskusteluihin. Tämä tarkoitti, että SEV joutui perääntymään kannassaan ja *de facto* tunnustamaan EEC:n komission. Vuoden

1975 helmikuussa saatiin aikaan ensimmäinen virallinen kontakti EEC:n komission ja SEV:n sihteeristön välillä. Tapaaminen ei kuitenkaan tuottanut tulosta, sillä komissio ei luopunut vuonna 1972 hyväksymistään periaatteista. Myöskään Neuvostoliitto ei suostunut antamaan enempää periksi EEC:n vaatimuksille vaan edellytti sopimuksen solmimista järjestöjen välille, mikä olisi tarkoittanut SEV:n *de jure* tunnustusta samanarvoiseksi EEC:n kanssa. Vuoden 1975 tapaamisen jälkeen suhteiden kehitys pysähtyi. 1970-luvun jälkipuolella järjestöt vaihtoivat näkemyksiään ja tekivät ehdotuksia kummankaan luopumatta omista lähtökohdistaan. (Yamamoto 2007, 84–87.)

Vuodesta 1975 alkaen on nähtävissä myös uusi kehitysvaihe neuvostotutkijoiden analyyseissä länsi-integraatiosta. EEC:n pikaista romahtamista ei pidetty enää ollenkaan todennäköisenä, vaan arveltiin sen pystyvän laajenemiseen ja instituutioidensa toimintamekanismien parantamiseen. 1970-luvun loppuun mennessä neuvostoanalyyseissä tunnustettiin monet EEC:n taloudelliset saavutukset ja ymmärrettiin tarve oppia sen toimintamekanismeista. Tällöin huomattiin myös, että kapitalististen maiden välisissä suhteissa oli kaksi tendenssiä: toisaalta niiden välillä oli edelleen ristiriitoja, toisaalta niiden keskinäisriippuvuus kasvoi. Tälle jälkimmäiselle alettiin analyyseissä antaa enemmän painoarvoa. Ymmärrettiin, että EEC ei ollut suljettu alue, joka olisi ollut taloudellisesti irti kapitalistisesta maailmantaloudesta ja USA:sta. 1970-luvun lopun analyyseistä käy selväksi se, että Neuvostoliitto tunnusti EEC:n nousseen yhdeksi voimakseksi kapitalistileirissä, joka kuitenkin vahvistuessaan tuli riippuvaisemmaksi muista. (Adomeit 1979, 9–14.) Neuvostoliiton ei kenties kannattanutkaan tukea EEC:n kehitysprosessia ja pyrkiä lähestymään järjestöä, sillä se ei johtanut järjestön irtautumiseen Yhdysvalloista.

1970-luvun loppuun mennessä Leninin perinnöstä oli jäljellä enää vain ajatus siitä, että kapitalistimaiden välille syntyy ristiriitoja. Niiden välisen sodan vääjäämättömyydestä oli luovuttu jo Hruštšovin aikana. Analyyseissä oli

edelleen epäjohtonmukaisuuksia ja aukkoja; tutkijoiden oli yhä vaikeampaa yhdistää marxilaista analyysiä ja reaalia maailmaa johdonmukaiseksi teoriaksi. Useimmiten tutkijat jättivät Leninin imperialismiteeseistä tekemänsä poikkeamat perustelematta. Kuitenkaan asiantuntijat eivät edelleenkään pystyneet antamaan johdolle tarkkaa analyysiä EEC:n ja kapitalismin kehityksestä eivätkä siten tarjoamaan perusteltuja toimintaohjeita. (Adomeit 1979.) Näin ollen neuvostojohto ei nähnyt tarvetta muuttaa fundamentaalisesti EEC-politiikkaansa.

Gorbatšov ja sopimus EEC:n kanssa

1970-luvun puolivälistä lähtien umpikujassa olleet neuvottelut SEV:in ja EEC:n välillä liikkahivat eteenpäin kesällä 1985, kun SEV esitti EEC:n komission puheenjohtaja Jacques Delorsille virallisen kutsun vierailta SEV:in päämajassa Moskovassa. Järjestöt lähettivät toisilleen tunnustelevia ehdotuksia, jotka johtivat Genevessä syyskuussa 1986 käytyihin alustaviin neuvotteluihin. Näiden pohjalta allekirjoitettiin 25.6.1988 Luxemburgissa EEC:n ja SEV:n välillä yhteinen julkilausuma. (Grzybowski 1990, 289.)

1988 julkilausumassa molemmat osapuolet sitoutuivat ”kehittämään yhteistyötä niillä osaluilla, jotka kuuluvat järjestöjen kompetenssiin ja joilla löydetään yhteinen intressi”. Rinnakkain järjestöjen välisen sopimuksen kanssa allekirjoitettiin sopimukset EEC:n ja kunkin SEV-maan, siis myös Neuvostoliiton, välillä. Sopimuksessa tunnustettiin sosialististen maiden yhdenvertaisuus taloudellisissa ja kauppasuhteissaan EEC:hen. Se ennakoiti SEV-maiden kattavampaa integroitumista maailman talousjärjestelmään. Itse julistuksen sanamuodot eivät olleet erityisen merkittäviä. SEV-maat olivat yrittäneet etsiä lähempään taloudelliseen yhteistyöhön teollistuneen lännen kanssa jo 1960-luvulta lähtien. Julkilausuma ei myöskään tarkoittanut vielä virallista suhteiden perustamista vaan oli lähinnä osoitus molempien osapuolten sitoutumisesta tavoitteeseen solmia kauppasopimukset

sekä diplomaattiset suhteet. (Grzybowski 1990, 289–290.) Olennaista oli ennen kaikkea se, että Neuvostoliitto suostui allekirjoittamaan sopimuksen järjestön kanssa, jota se oli yli kolmekymmentä vuotta pitänyt vihollisenaan.

Neuvotteluissa EEC kieltäytyi luopumasta periaatteistaan ja siten vahvistamasta Neuvostoliiton hegemoniaa Itä-Euroopassa. Se sanelikin pitkälti sopimusehdot. Osapuolet keskustelivat ensin vain suhteiden perustamisesta EEC:n ja yksittäisten SEV-jäsenvaltioiden välillä, eivät virallisten suhteiden solmimisesta itse järjestöjen välillä. Neuvostoliitto oli osapuolista aktiivisempi, ja se tuli neuvotteluissa vastaan niin pitkälle kuin pystyi. Se joutui peräytymään tavoitteestaan solmia järjestöjen väliselle yhteistyölle viralliset puitteet, sillä se ei ollut onnistunut pitämään kiinni kontrollistaan SEV:n sisällä tai liittolaistensa kauppasuhteissa länteen. Neuvostoliitto oli yrittänyt saada EEC-neuvotteluja varten rivinsä vielä kerran kasaan ja tehnyt vuonna 1986 ehdotuksen SEV:n integraation kehittämistä. Ennen kesäkuun 1988 sopimuksen allekirjoittamista useat Itä-Euroopan maat olivat kuitenkin jo tehneet bilateraaliosopimuksia EEC:n kanssa yksittäisten teollisuustuotteiden aloilla. Siten idän ja lännen välille oli kehittynyt kahdenvälisten suhteiden verkosto, jonka toimintaa varten järjestöjen välistä sopimusta ei varsinaisesti tarvittu. 1980-luvun jälkipuoliskolla SEV:n sisällä taloudellinen aloite siirtyi Itä-Euroopan maille. Neuvotteluissaan kauppasopimuksista EEC:n kanssa ne olivat hyväksyneet järjestön asettamat ehdot ulkomaankauppapolitiikan avaamisesta ja talousjärjestelmän reformoimisesta. (Grzybowski 1990, 289–292.) Itä-Euroopan maiden jo aloittamat reformit olivatkin siten apuna ja mallina Neuvostoliiton omaa talousuudistusta valmisteltaessa.

Neuvostoliiton neuvotteluissa tekemiä myönnytyksiä ei voida ymmärtää tarkastelematta Neuvostoliiton poliittisessa kehityksessä tapahtunutta suurta muutosta, Mihail Gorbatšovin nousua NKP:n pääsihteeriksi ja hänen aloittamaansa uudistuspolitiikkaa. Gorbatšovin aikana solmittu yhteistyösopimus liittyi laajempaan muutokseen

Neuvostoliiton näkemyksessä kansainvälisistä suhteista ja kansainvälisestä taloudesta. Yksi keskeinen osa Gorbatšovin 1985 aloittamassa uudistuspolitiikassa oli Neuvostoliiton ulkopoliitiikan uudelleenarviointi. Uuden ajattelun taustalla oli kokonaisvaltainen maailmankuvan muutos, ja sen pohjalta luotiin uusi ulkopoliittinen suunta, jonka myötä Neuvostoliitto luopui luokkataisteluun perustuvasta ulkopoliitiikan doktriinistaan. Uuden ulkopoliitiikkansa suuntaviivat Gorbatšov julisti NKP:n 27. puoluekokouksessa helmikuussa 1986. Gorbatšovin lanseeraama käsite ”Yhteinen eurooppalainen koti” muodostui nopeasti osaksi tätä uutta ajattelua. Se oli osoitettu lännen johtajille; Neuvostoliitto halusi viestittää olevansa halukas pääsemään irti kylmän sodan vastakkainasettelusta. Lisäksi Gorbatšov halusi osoittaa etsivänsä aktiivisesti uusia yhteistyökumppaneita etenkin Euroopan suunnalla. Käsite oli yhdistelmä sekä Neuvostoliiton perinteistä ulkopoliitiikkaa että uutta ajattelua. Siinä korostui maan pyrkimys vahvistaa Eurooppaa USA:sta itsenäisenä toimijana, kuitenkin uusin keinoin, ilman vihamielisyyttä. (Rey, 2004, 35–39.)

Uusi ulkopoliittinen ajattelu sisälsi käsityksen, että rauhanomaisen rinnakkainolon täytyi perustua yhteistyöhön ja että todellinen turvallisuus oli molemminpuolista. Neuvostoliitto halusi keskittyä sisäisiin uudistuksiinsa ja siksi sen oli luovuttava käsityksestä, että ulkomaailma oli sille uhka. Talouden reformointi, perestroika, oli läheisesti kytköksissä uuteen ajatteluun, sillä yhtenä edellytyksenä talouskasvun lisäämiselle oli siirtyminen pois resursseja kuluttavasta sotilaallisesta varustelusta. Tämän ehtona oli liennytyksen aikaansaaminen kansainvälisissä suhteissa, minkä Neuvostoliitto pyrki saavuttamaan aktiivisella aseriisuntapolitiikalla. Myös monet uuden ajattelun arkkitehdit ovat todenneet ulkopoliitiikan uudelleenarvion taustalla olleen taloudelliset realiteetit, pyrkimys estää Neuvostoliiton talouden romahdus. (Rey, 2004; Brooks & Wohlforth 2000/2001.)

Gorbatšovin perestroika ulottui myös ulkomaankaupan rakenteisiin. Vuonna 1987

voimaantullut laki loi ulkomaisille yrityksille mahdollisuuden perustaa yhteisyrityksiä Neuvostoliitossa. Ulkomaankauppaministeriö menetti monopolinsa, kun alaministeriöille sekä suurille yrityksille annettiin lupa solmia itse kansainvälisiä kauppasopimuksia. Ulkomaankaupan merkitys kasvoi radikaalisti. Gorbatšovin tavoitteena oli, että ulkomaankauppaa ei enää harjoitettu lyhyen tähtäimen kehityksen näkökulmasta vaan että tuonnilla paikoitellen korvataisiin kotimaiset investoinnit. Neuvostoliitossa havaittiin, että parantaakseen talouden tuottavuutta ja suunnatakseen taloudellisia resursseja sisäiseen kehitykseen maan oli integroiduttava tehokkaammin maailmanmarkkinoihin. (Hanson 2003, 194–205.) Näitä reformeita oli vaatimassa myös EEC kauppasopimuksen solmimisen edellytyksenä.

Yhteistyösopimus ja kylmän sodan päättyminen

Neuvostoliiton ja EEC:n välisten suhteiden kehitys 1950-luvun lopulta perestroikan aikaan kuvastaa merkittävää muutosta sekä Neuvostoliiton omassa politiikassa että laajemminkin kylmän sodan kehityksessä. Kylmän sodan sytyttyä Neuvostoliitto suhtautui vihamielisesti länteen ja kaikkiin kapitalistisen leirin luomiin yhteistyömuotoihin. Vuosikymmenten aikana vihamielisyys ja Neuvostoliiton pyrkimys eristäytyä länsileiristä vähenivät radikaalisti. Vuonna 1988 Neuvostoliitto solmi yhteistyösopimuksen aiemmin uhkana ja vastustajana pitämänsä EEC:n kanssa. Tämä voidaan nähdä merkinä siitä, että kylmä sota oli päätymässä.

Neuvostoliiton EEC-politiikan kehitys voidaan nähdä oppimisprosessina, johon vaikuttivat sekä aatteelliset että materiaaliset tekijät. Neuvostoliitto vastusti vuonna 1957 perustettua EEC:tä, eikä suostunut tunnustamaan sitä. Neuvostoliittolaiset kansainvälisten suhteiden tutkijat joutuivat pian vaikeuksiin yrittäessään analysoida järjestön toimintaa ja ennustaa sen kehitystä. Lenin oli jättänyt perinnökseen hyvin epämääräisen teorian imperialismin olemuk-

sesta. Tutkijat joutuivat arvioimaan uudelleen poliittista doktriinia ja tekemään siitä poikkeamia, jotta he onnistuivat yhdistämään teoriansa vastaamaan kapitalistisen maailman kehitystä. Tämä tasapainoilu todellisuuden ja teorian välillä johti siihen, etteivät he pystyneet tarjoamaan poliittiselle johdolle riittävän perusteltuja analyysejä siitä, miten EEC tulee kehittymään ja miten Neuvostoliiton tulisi suhtautua siihen. Tutkijoiden vaikeudet ymmärtää EEC:n kehitystä johtuivat myös informaation puutteesta. Lisäksi on huomattava, että 1970-luvun alussa, kun neuvostojohto oli muokkaamassa EEC-politiikkaansa, se ei ottanut huomioon tutkijoiden tarjoamia toimintaohjeita. Siten asiantuntijoiden vaikutusmahdollisuus oli tässä vaiheessa lähinnä välillistä; analyysejä käytettiin ennemminkin perustelevaan poliittisen linjan jatkamista kuin sen muuttamiseen.

Vuonna 1975, kun SEV ja EEC aloittivat vihdoin neuvottelut suhteiden virallistamisesta, alkoivat neuvostotutkijat korostaa EEC:n integraation vahvistavan Länsi-Euroopan ja USA:n välistä linkkiä. Tämän voidaan arvella vähentäneen neuvostojohdon halua jatkaa lähentymistä EEC:n suuntaan tai mahdollisuutta luopua omista neuvottelulähtökohdistaan. Vasta Gorbatšovin noustua valtaan vuonna 1985 Neuvostoliiton ja EEC:n välisissä suhteissa päästiin eteenpäin. Uusi pääsihteeri nosti neuvonantajikseen kansainvälisten kysymysten parissa pitkään työskennelleitä tutkijoita kuten IEMSS:n johtajan Oleg Bogomolovin ja IMEMO:n Aleksandr Jakovlevin, joiden maailmankuva poikkesi täysin Brežnevin sukupolven käsityksistä. Gorbatšov omaksui nopeasti uuden maailmankuvan ja ryhtyi sen pohjalta uudistamaan maataan ja ulkopoliitiikkaansa. Tämän muutoksen myötä Neuvostoliitto pääsi takaisin neuvottelupöytäan EEC:n kanssa.

Neuvostoliiton tarve ymmärtää ja ottaa oppia läntisestä integraatioprosessista kasvoi 1960-luvun lopulta lähtien, sillä sosialistisen talousjärjestelmän reformointiyritykset eivät tuottaneet haluttua kasvua. Reformit oli toimeenpantu vajanaisesti, koska vallassa oleva

johto pystyi pitämään kiinni kontrollistaan. EEC loi Neuvostoliitolle yhtäältä impulssin kehittää SEV:n integraatiota että toisaalta myös houkuttelevan mahdollisuuden parantaa talouskasvua ulkomaankaupan avulla. Neuvostoliiton ei 1970-luvulla tarvinnut vapauttaa ulkomaankauppaansa, sillä se hyötyi maailmaa ravistelleesta öljykriisistä. Pienemmät SEV-maat sitä vastoin ajautuivat kasvaneen valuuttatarpeensa vuoksi lisäämään kauppaansa Länsi-Euroopan kanssa Neuvostoliiton pystymättä estämään tätä kehitystä. Neuvostoliitto ei onnistunut tavoitteessaan kehittää SEV:stä EEC:tä vastaava ylikansallista päätösvaltaa käyttävä organisaatio, sillä Itä-Euroopan maat vastustivat tätä kehitystä peläten menettävänsä itsemääräämisoikeutensa.

Neuvostoliiton/SEV:n ja EEC:n väliset neuvottelut eivät olleet irrallaan kylmän sodan blokkikehityksestä, vaan molempien osapuolien

neuvotteluasemat kuvastivat myös poliittisia tavoitteita. Järjestöjen välille ei solmittu diplomaattisuhteita vuonna 1957, vuonna 1975 tai edes vuonna 1988, sillä EEC ei niitä tarvinnut eikä siksi suostunut Neuvostoliiton asettamiin ehtoihin. Neuvostoliitto puolestaan ei vielä 1970-luvulla voinut luopua poliittisesta tavoitteestaan, jonka mukaan EEC:n olisi tunnustettava SEV:i kansainvälinen juridinen asema. Neuvostoliittoa ajoi neuvottelupöytään pyrkimys pitää oma blokkinsa kasassa ja muodostaa SEV:n yhteisrintama EEC:tä vastaan. Siinä vaiheessa kun se tästä politiikastaan luopui, se ei enää ollut taloudellisen heikkoutensa vuoksi varteenotettava neuvottelukumppani EEC:lle. Neuvostoliitto oli ajautunut sosialistisen leirin johtajasta pienempien liittolaistensa oppipojaksi pyrkimyksessään uudistaa talouttaan ja integroitua länteen.

Viitteet

1 Tässä artikkelissa käytetään Euroopan Talousyhteisöstä englanninkielistä lyhennettä EEC

(European Economic Community), joka on vakiintunut suomalaisen kielenkäyttöön.

Lähteet

Julkaisemattomat alkuperäislähteet

Brežnev Kekkoselle 19.8.1972: P.M. Keskusteluista puoluejohtaja L.I. Brežnevin ja pääministeri A.N. Kosyginin kanssa Zavidovossa elokuussa 1972. Urho Kekkonen. 19.8.1972. Urho Kekkonen Arkisto (UKA), Tasavallan presidentin laatimat muistiot, 1970-1972, kansio 2.

Brežnev keskuskomitealle 1973: Leonid Iliitš Brežnevin alustus NKP:n keskuskomitean kansainvälisestä toiminnasta 24. puoluekokouksen päätöksiä täytettäessä, NKP:n keskuskomitean huhtikuun täysistunto 1973, Rossiiskoi Gosudarstvennyi Arhiv Noveišei Istorii (RGANI) fond 2, opis 3, delo 292, l. 7-71.

IEMSS:n raportit: Arhiv Rossiiskoi Akademii Nauk (ARAN), f. 1933, d. 66–139.

IEMSS keskuskomitealle 3.7.1972: SEV-maiden asemasta ja taktiikasta suhteessa Euroopan talousyhteisöön. ARAN, F 1933, o. 1, d. 89, l. 150–158.

IMEMO:n päätös 13.11.1968: IMEMO:n yleisen avoimen puolueosaston kokouksen päätös 13.11.1968. Tsentralnyi arhiv obštšestvennopolitičeskoi istorii Moskvyy (TsAOPIM), f. 2289, d. 20, l. 21–56.

Inozemtsev keskuskomitealle 14.1.1971: RGANI f. 5, o. 63, d. 115, l. 1-2.

Keskuskomitea tiedekatemialle: RGANI, f. 5, o. 63, d. 115, l. 16–17.

Rumjantsev keskuskomitealle 30.3.1971: RGANI, f. 5, o. 63, d. 115, l.14–15.

Julkaistut alkuperäislähteet

Brežnev, L.I. (1973), *Puheita*. Helsinki: Otava.

Kirjallisuus

Adomeit, Hannes (1979), Soviet Perceptions of Western European Integration: Ideological Distortion or Realistic Assessment? – *Millenium. Journal of International Studies* 8:1, 1–24.

Binns, Christopher A. P. (1978), From USE to EEC: The Soviet Analysis of European Integration under Capitalism. – *Soviet Studies* 30:2, 237–261.

Brooks, Stephen G., Wohlforth, William C. (2000/2001), Power, Globalization and the End of the Cold War: Reevaluating a Landmark Case for Ideas, – *International Security* 25:3, 5–53.

Cutler, Robert M. (1987), Harmonizing EEC-CMEA Relations: Never the Twain Shall Meet? – *International Affairs* 63:2, 259–270.

English, Robert D. (2000), *Russia and the Idea of the West: Gorbachev, Intellectuals, and the End of the Cold War*. New York: Columbia University Press.

Grzybowski, Kazimierz (1990), The Council for Mutual Economic Assistance and the European Community. – *The American Journal of International Law* 84:1), 284–292.

Hanson, Philip (2003), *The Rise and Fall of the Soviet Economy: An Economic History of the USSR from 1945*. London: Longman.

Lavigne, Marie (1974), *The Socialist Economies of the Soviet Union and Europe*. New York: International Arts and Sciences Press.

Rey, Marie-Pierre (2004), ‘Europe is our Common Home’: A Study of Gorbachev’s Diplomatic Concept. – *Cold War History* 4:2, 33–65.

Yamamoto, Takeshi (2007), Détente or Integration? EC Response to Soviet Policy Change towards the Common Market, 1970–75. – *Cold War History* 7:1, 75–94.